

Iedere professional die werkzaam is in de voor en vroegschoolse periode weet dat spel een cruciaal middel is voor jonge kinderen om tot ontwikkeling te komen. Jonge kinderen ontwikkelen zich al spelenderwijs. Voor deze ontwikkeling is het belangrijk dat dit spel zich verdiept, omdat er dan kansen zijn op fundamentele leerprocessen. Vanuit het onderzoeksrapport Leseman/ Henrichs 2015 worden er t.a.v. spel aanbevelingen gedaan op het niveau van de professional, van de organisatie en van de gemeente. Een van de aandachtspunten voor de professional is bijvoorbeeld het inzetten van begeleid (vrij) spel (zie ook Singer 2013) als een gericht moment om te leren. Tijdens spel is betrokkenheid van kinderen vaak erg groot, en daar kan de professional slim gebruik van maken. Door tijdens de betekenisvolle context van spel actief nieuwe kennis aan te bieden, kan de professional deze nieuwe kennis gemakkelijk koppelen aan handelingen, aan voorwerpen, en aan het dagelijks leven van kinderen. Door aan te sluiten bij het spel dat kinderen initiëren wordt als vanzelf aangesloten bij het perspectief van het kind, wordt de kans op grote gemeenschappelijke betrokkenheid geoptimaliseerd, en wordt de autonomie van de kinderen vergroot. Doordat zij hun eigen spel kunnen organiseren, verrijkt door de professional, is sprake van het beste van twee werelden. De kwaliteit van het spelaanbod en de spelbegeleiding valt of staat met de houding, initiatief en begeleiding van de professional. Die doet er toe!

Voor boeiende praktijkvoorbeelden verwijzen wij graag naar de site: www.taal-in-spel.nl en voor de inhoud van een beredeneerd aanbod naar de site: jongekind.slo.nl

Het netwerk 'Spel & Spelontwikkeling Versterk Het Jonge Kind' heeft speciaal voor kindercentra en basisonderwijs een kwaliteitskaart 'Spel op de kaart!' ontwikkeld. 'Spel op de kaart!' geeft in één oogopslag weer waar het om draait bij spel en spelen en is goed te gebruiken om binnen de eigen organisatie de gesprekken over spel op gang te brengen, de visie op spel te ontwikkelen of bijvoorbeeld de kwaliteit van spel te bepalen. Hierbij is het essentieel dat professionals keuzes maken op basis van de juiste kennis en informatie. Hoe is de kwaliteit van spel in uw organisatie? Zet spel op de kaart en neem samen met een van de adviseurs uit het netwerk uw eigen organisatie onder de loep! Op de achterkant van deze spelkaart vindt u meer informatie over de netwerkleden. De collega's van het netwerk helpen u hier graag verder mee!

Welke vaardigheden heeft de professional?

- Pedagogisch handelen**
Het pedagogisch handelen van de professional is respectvol
De professional hanteert duidelijke pedagogische gedragsgrenzen
- Educatief handelen**
De professional stimuleert actieve betrokkenheid van de kinderen
De professional verrijkt het spelen en werken
De professional bevordert de interactie met en tussen de kinderen
De professional bevordert de ontwikkeling van aanpakgedrag (strategieën) bij de kinderen
Het gedrag van de professional met de kinderen is responsief
De professional stimuleert de sociale vaardigheden en competenties van de kinderen
De professional stimuleert de zelfstandigheid van de kinderen

Wat ziet de professional?

Spelvormen Vermeer	Samenspel Parten
Sensopathisch spel ontdekken, voelen, zintuigen inzetten	Solitair spel (geconcentreerd alleen)
Hanterend spel onderzoeken, effectspel, oefenspel, doen alsof	Parallelspeel (naast elkaar) en solitair
Esthetisch spel ordening aanbrengen, iets moois maken	Parallelspeel, associatief spel (met momenten samen) coöperatief spel (samen in overleg) en solitair
Verbeeldend spel rollenspel in een eigen wereld, spelen wat je hebt meegemaakt en wat je zou willen meemaken	Associatief spel (met momenten samen) coöperatief spel (samen in overleg) en solitair

Welke kennis heeft de professional?

Spelontwikkeling 2 – 7 jaar <small>www.bazalt.nl/download-spelontwikkeling</small>										
2	2;6	3	3;6	4	4;6	5	5;6	6	6;6	7
Speelt naast andere kinderen (ieder eigen spel).	Speelt hetzelfde spel naast een ander kind.	Spelen naast elkaar, soms samen bijv. met rijdend materiaal.	Speelt eenvoudige gezelschapsspelletjes o.l.v. volwassene.	Speelt regelspel met andere kinderen maar houdt zich nog niet aan de regels.	Beginnend eigen initiatief tot thema's en rollen.	Kiest bewust materiaal passend bij het spelidee dat het kind heeft.	Geeft eigen inhoud aan thema's en rollen.	Verdieping in spel-scenario's en rollen.	Maakt plannen voor complex, meer realistisch rollenspel.	
Oefenspel: Bijvoorbeeld blokken stapelen.	Imitatiespel: nadoen van gedrag van volwassenen, bijv. roeren in een pot is koken.	Aanzet tot symbolisch spel: doet alsof de pop de baby is, geeft de pop een kus. Legt de pop in de wieg.	Doet korte tijd mee met groepsactiviteiten: kringspel, liedjes.	In het symbolisch spel kan materiaal andere betekenissen krijgen, afwijkend van de realiteit.	Kinderen zijn steeds beter in staat rollen en bijbehorend (eenvoudig) spelscenario op elkaar af te stemmen.	Bedenkt steeds meer zelf wat het wilt maken en wat het wil spelen.	Maakt met andere kinderen afspraken over rollen en Spel-scenario.	Verplaats zich steeds meer in rollen van anderen.	Materialen worden doelbewust gekozen. Spel is 'doen zoals het hoort' in de werkelijkheid.	
Manipulerend spel met vormloze materialen als zand en water.			Eenvoudig rollenspel waarbij het kind eenvoudige rollen aan kan nemen, soms meer tegelijk.	Kinderen vullen het in met hun eigen fantasie en verbeelding.	Er is een aanzet tot samenspel.	Roept zelf spelideeën op.	Komt tot een samenhangend spelverhaal met andere kinderen.	Houdt zich aan spelregels.		

Wat doet de professional?

Kenmerken van begeleidingsrollen die professionals kunnen spelen in 'doen alsof'					
	Toeschouwer	Toneelmeester Souffleur	Speelmaatje	Spelleider	Instructeur
Actie	Observeert, moedigt aan	Bereidt voor, doet voor, geeft suggesties. Draagt inhoud aan.	Volgt actie van kind en stuurt subtiel	Neemt voortouw	Instrueert
Houding	Kijkend, waarnemend	Adviserend, organiserend	Gelijkwaardige partner, ondergeschikte rol	Stimulerend	Juf/meester
Initiatief	Kinderen	Professional	Balans kinderen en professionals	Professional	Professional
Taalgebruik	Aanmoedigend, beschrijvend: Je bent aan het eten maken	Structureren, dirigerend: ga papa maar beter maken. Mededelend: Daar hangt ook nog een soeplepel.	Handelingsbegeleidend: Even mijn baby in mijn buik luisteren. Vragend: Mag ik ook nog een beetje?	Handelingsbegeleidend: Even aan het schroefje draaien Vragend: Wil je een kopje thee? Regisserend van binnenuit: We gaan eten Mededelend: Ik lust wel soep	Vragend: Wat is dat? Mededelend, uitleg: dat is een komkommer Directief: geef hem eens terug
Aanspreekvorm	Jij/Jullie	Jij/Jullie	Wij/Ik	Wij/Ik	Onpersoonlijk Jij/Jullie

Hoe faciliteert de professional?

Speelleeromgeving binnen/buiten

De inrichting van de ruimte is aantrekkelijk, uitdagend en spel- en taaluitlokkend

De leidster/leerkracht heeft een rijke speelleeromgeving gecreëerd met veel verschillende levensechte en open materialen waarmee kinderen ontdekkingen kunnen doen en hun spel een eigen inhoud kunnen geven. De basishoeken zijn aanwezig in de groepsruimte: huishoek, bouwhoek, constructiehoek, leeshoek, knutselhoek/atelier, water-/zandtafel, ontdekhoek, thematafel/hoek en voor kleuters de taal- en denkhoek. Deze sluiten aan bij de beleevingswereld van de kinderen. In de ontdekhoek is aandacht voor o.a. meten, wegen, vergelijken c.q. de rekenwiskundige ontwikkeling. Naast de basishoeken zijn er wisselende hoeken. Het thema is herkenbaar doorgevoerd in alle basishoeken. Het aantal tafels en stoelen is beperkt en de fysieke ruimte wordt benut voor vrij spelen op de grond. Er is een hoek waar kinderen zich in kunnen terugtrekken om tot rust te komen. De ruimte is ingericht met materialen die ontluikende en beginnende geletterdheid en gecijferdheid uitlokken (aanwezig zijn: een letterhoek/muur, themawoorden en/of labels op ooghoogte, boeken en teken- en schrijfmateriaal passend bij het thema/interesses van kinderen, een ontdekhoek met verzamelingen die geteld, geordend en gemeten kunnen worden zoals bijvoorbeeld munten, knopen, natuurmaterialen en gekleurde blokjes in verschillende maten). De buitenruimte daagt uit tot fantasiespel, ontdekkend leren en geeft mogelijkheden voor sensopathisch spel, ontwikkeling van de grote motoriek en de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Netwerkleiden 'Spel & Spelontwikkeling Versterk Het Jonge Kind'

Heleen Versteegen
Amsterdam / Utrecht
M: 06-19 48 27 43
E: h.versteegen@sardes.nl

Sinds 2000 werk ik bij het onderzoeks- en adviesbureau Sardes en heb daarvoor gewerkt als pedagoog in de kinderopvang en opvoedingsondersteuning. Ik heb al vele jaren ervaring met het werken aan kwaliteit van educatie en opvang van het jonge kind. Mijn perspectief is het versterken van de ontwikkeling van het (kwetsbare) jonge kind. Om dat te bereiken ondersteun en adviseer ik op alle niveaus en zorg daarbij voor verbinding. Ik train en coach professionals, maar zit ook om tafel met bestuurders om samen een visiestuk en beleidsplan te schrijven voor bijvoorbeeld OGW of ouderbeleid.

Anneke Elenbaas-van Ommen
Schiedam
M: 06-53 64 77 62
E: anelenbaas@gmail.com

Het Jonge Kind is de rode draad in mijn loopbaan als onderwijspedagoog en adviseur in onderwijs en kinderopvang. Gestart als kleuterleidster, daarna als schoolbegeleider, senior adviseur bij KPCGroep en nu werkzaam vanuit mijn eigen bedrijf Personal Development Schiedam. Ik adviseer gemeenten, besturen onderwijs en kinderopvang bij de ontwikkeling van Integrale Kindcentra. Daarin is spel een belangrijke en onmisbare schakel om kinderen te inspireren, te motiveren te leren en te ontdekken. Van belang is dat we in onderwijs en kinderopvang volop tijd en ruimte bieden voor de spelontwikkeling van kinderen!

Tinka Hofmeijer
Hengelo / Amersfoort
M: 06-20 59 65 14
E: tinka.hofmeijer@expertis.nl

Ruim 20 jaar werk ik met veel passie binnen het onderwijs, met als specialisatie het Jonge Kind. Zowel voor de klas als binnen de functie van onderwijsadviseur heb ik op verschillende niveaus diverse taken uitgevoerd. Ik heb daarom inmiddels ruime ervaring met alles wat er speelt rondom onderwijs aan kleuters en VVE. Jonge kinderen ontwikkelen zich in een razendsnel tempo, waardoor er voortdurend kansen zijn om kinderen in hun ontwikkeling verder te helpen. Ik vind het geweldig om collega's te trainen en te coachen, waardoor zij hun prachtige vak nog beter kunnen uitoefenen. Ik ben trots dat ik op deze manier een bijdrage kan leveren aan de kwaliteitsverbetering van het onderwijs.

Inge van Brugge
Gouda / Zoetermeer
T: 0182-55 64 80
E: i.vanbrugge@onderwijsadvies.nl

Ik ben ruim 25 jaar met ontzettend veel passie en plezier werkzaam als onderwijsadviseur. Vanaf het ontstaan VVE ben ik ook werkzaam in de voorschool. De specifieke ontwikkeling van het jonge kind vind ik bijzonder boeiend en uitdagend en ik begeleid en train professionals graag hierin! De uitdaging voor mij ligt erin elke professional iets mee te geven waar zij/hij iets mee kan in de eigen dagelijkse praktijk. De afgelopen jaren heb ik op het gebied van de 0-6 jarigen zeer diverse opdrachten uitgevoerd. Mijn kracht ligt erin dat ik elk traject zoveel mogelijk op maat maak, zodat het maximaal aansluit op de datgene wat de organisatie nodig heeft.

Stien Meerkerk-van Houdt
Gouda
M: 06-10 44 11 38
E: c.meerkerk@driestar-educatief.nl

Ik ben al 25 jaar met veel enthousiasme werkzaam in het onderwijs, gestart als leerkracht in de onderbouw. Daarna ben ik intern begeleider geworden van de onderbouw en de laatste 10 jaar combineer ik deze baan met het onderwijsadvies werk voor het jonge kind bij Driestar-educatief. Ik begeleid met veel passie vernieuwingstrajecten rondom de stimulering van de ontwikkeling van het jonge kind van 2 tot 7 jaar. Daarbij heb ik me gespecialiseerd in het begeleiden van jonge kinderen tijdens het spel. Het is voor mij een uitdaging om deze kennis door te geven aan leerkrachten, zodat ze handvaten krijgen om kinderen al spelend zich te laten ontwikkelen.

deskundigen/wetenschappers aan het woord over SPEL

Prof. dr. Bert van Oers is als Onderwijspedagoog werkzaam aan de VU, bijzonder hoogleraar Cultuurhistorische Onderwijspedagogiek, gespecialiseerd in de Vygotskiaanse benadering van ontwikkeling en leren als cultuurafhankelijke processen, en medegrondlegger van het Ontwikkelingsgericht Onderwijs

Kenmerkend voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs is het uitgangspunt dat leren betekenisvol leren moet zijn voor de leerlingen en dus ingebed moet zijn in spel. In deze visie wordt spel gezien als een manier waarop culturele praktijken worden uitgevoerd. Zo kennen we allemaal de vormen van rollenspel waarin kinderen culturele praktijken naspelen, zoals de supermarkt, het reisbureau, dierenartspraktijk ect. Spel wordt altijd gekenmerkt door vrijheidsgraden die kinderen mogen benutten bij het kiezen van handelingen, doelen, werktuigen etc. Een blokje hout kan dus best een telefoon zijn, maar later ook weer veranderen in een bootje als het kind in de zandbak speelt. Naast vrijheidsgraden kenmerkt spelen zich voorts door de aanwezigheid van regels die de deelnemers aan dat spel willen volgen, én door hoge betrokkenheid die de spelers vertonen bij het spelen. Elk spel moet voldoen aan deze drie kenmerken. Het is in deze benadering van spel geen probleem dat volwassenen of oudere kinderen daarin meedoen, zolang ze de drie genoemde kenmerken maar niet in de weg staan of verbieden. Op elk ontwikkelingsmoment wordt de invulling van het spel door de kinderen medebepaald door de wijze waarop zij zich op dat moment verhouden tot de (sociale of objectwereld). Daardoor vertonen de allerjongste kinderen voorkeur voor contactspel (bijv Kiekeboe), op iets latere leeftijd manipulerend spel (bouwen, stoeien), daarna rollenspel, daarna diverse vormen van spelen waarin opzettelijk leren beoogd wordt (lerend spelen). Spelen biedt de mogelijkheid om te leren deelnemen aan culturele praktijken zonder dan meteen aan alle eisen te moeten voldoen. Binnen gespeelde culturele praktijken krijgt betekenisvol leren volop de kans. Vandaar dat we in Ontwikkelingsgericht Onderwijs pleiten voor een spel-georiënteerd curriculum voor de hele basisschool.

Liesbeth van Waas is mede ontwikkelaar van KUIK!, projectleider, trainer/adviseur bij Bazalt

Wil je goed aansluiten bij het spel van het kind, dan heb je kennis nodig van het verloop van de spelontwikkeling. Zodat je weet wat je mag verwachten van een kind op een bepaalde leeftijd. Observeren van kinderen in hun spel geeft je inzicht in hun ontwikkeling en maakt dat je weet welke rol op dat moment van jou nodig is om het kind verder te begeleiden. Observeren van het effect van je interventie en daarop reflecteren geeft opnieuw richting aan je handelen. De beschrijving van de spelontwikkeling helpt je daarbij en geeft je meer en uitgebreider informatie. Handig om dit te gebruiken naast de mijlpalen die je op deze placemat ziet. De complete beschrijving van de spelontwikkeling kun je downloaden op www.bazalt.nl/download-spelontwikkeling. KUIK! is een gezamenlijk project van Bazalt, HCO en RPCZ.

Dr. Cathy van Tuijl is lector gedrag en leerproblemen en verbonden aan Saxion en de Universiteit Utrecht

Professionals kunnen het spelen van kinderen heel concreet begeleiden. Afstemming op het niveau is belangrijk. Als een kind net start met hanterend spel kan de juf dat ondersteunen. 'Zo, die auto kan wel heel hard rijden.' Maar als een kind lijkt te blijven hangen in hanterend spel kun je met je spelsuggestie een stapje verder gaan: als het kind met een autootje speelt en hem alleen de garage in- en uitrijdt, kan een juf vragen: 'Moet de auto niet tanken?' Zo train je een kind in verbeeldend spelen, zonder het spel over te nemen. Als je een kind alleen maar vrij laat spelen en ontdekken, komt er weinig uit. Als je een kind een schaakspel geeft, kun je lang wachten totdat hij zonder enige uitleg ontdekt hoe het werkt. Van kinderen die in minder gunstige omstandigheden opgroeien, wordt vaak gezegd: die kunnen ook minder. Maar dat is niet waar. Ze komen met minder kennis en vaardigheden binnen omdat er minder aanbod is thuis. Juist dáár moeten kleuter- en peuterjuffen bijspringen. Naast een omslag in het denken over spel is het van belang dat professionals in de opleiding meer leren over spelend leren. In veel opleidingen wordt nu wel aandacht besteed aan het belang van spel maar belangrijke vaardigheden als invoegen, verrijken en verdiepen van spel komen maar mondjesmaat aan de orde, evenals het klassen-management dat nodig is om zich als juf even vrij te maken voor meespelen. Zeker als we kinderen goed willen voorbereiden op de toekomst in de 21e eeuw, zullen we het onderwijs aan jonge kinderen wat betreft spel verder moeten optimaliseren.

Kobi Wanningen is gespecialiseerd in het jonge kind, in het bijzonder in het spelen met kinderen met een complexe ontwikkeling. Zij was docent en coördinator bij de Master (S)EN bij het Seminarium voor Orthopedagogiek aan de Hogeschool Utrecht, adviseur bij de gemeente Utrecht van de werkgroep Jonge Kind en is nu zelfstandig adviseur als expert in educatie en ontwikkeling van het jonge kind. (M: 06- 15672237 E: Krwanningen@gmail.com)

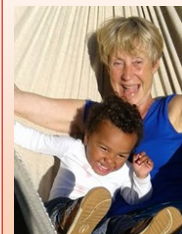
Kinderen leren door te spelen. Ze kunnen in hun spel groot zijn. Het wekt nieuwsgierigheid, uitdaging, actieve fysieke betrokkenheid. Het motorisch handelen leert hen dingen te begrijpen en inzichten verwerven. Ze doen concrete ervaringen op. Ze leren initiatief te nemen en zich aan een taak te houden. Ze houden zich aan zelfgemaakte regels. Dit geldt voor alle kinderen, echter er zijn ook kinderen die niet of nauwelijks tot spel komen. Dit zijn de kinderen die moeilijk communiceren, met weinig zelfcontrole, met probleemgedrag, een ontwikkelingsachterstand of -voorsprong. Vanuit de vragen van deze kinderen gaat de professional doordacht meespelen met een spelplan. Elementair is om van tevoren te weten wat je bij hen wilt bereiken. Kinderen willen zich gezien voelen, groot zijn, erbij horen en vooral plezier hebben.

Margot Wouterse Schmitz is ontwikkelaar en trainer van de Speelpleziermethodiek voor spelstimulering en spelend leren

Een belangrijk kenmerk van spel is flow, het volledig opgaan in de spelwereld. In de flow van het spel zetten kinderen langer door en breiden ze hun kennis en vaardigheden uit. De pedagogisch medewerkers Annie en Bep geven aan dat veel peuters niet in die flow komen. Ze vlinderen in het rond en maken veel ruzie om speelgoed. Op advies van de Speelpleziertrainer hebben ze duidelijk afgebakende speel-hoeken gecreëerd. Ze starten dagelijks met een demonstratiespel in de grote groep zodat alle kinderen een spelimpuls krijgen. Omdat het Sinterklaastijd is, speelt Annie in de rol van Piet dat ze aan de inpaktafel een pakje inpakt, dat ze in de huishoek in de schoen legt. Tijdens vrij spel maken de kinderen hun eigen spelkeuzes. De trainer gaat samen met Annie het spel van de driejarige Bas observeren. Bas is een van de kinderen die vlindert en veel ruzie maakt. Bas zet een Pietenmuts op en loopt naar de inpaktafel. Hij pakt een trommel en een stuk papier. Het papier past niet. Hij pakt een groter stuk papier en wikkelt het om de trommel heen. Hij probeert een stuk plakband af te knippen maar dat wil maar niet lukken. Annie maakt aanstalten om hem te gaan helpen maar de trainer adviseert haar even af te wachten. Bas vraagt het kind naast hem een stukje plakband af te knippen. Het buurjongetje knipt stukjes af en Bas plakt. Het papier laat steeds weer los, maar hij gaat door. Na een minuut of tien is het eindelijk gelukt. Hij loopt naar de huishoek, legt het pakje op een schoen. Hij pakt het weer op en scheurt het papier er vanaf. Trommelend loopt hij door het lokaal. Bas zat vijftien minuten in de flow van zijn spel en overtrof zijn eigen kunnen en Annie's verwachtingen.

Dr. Elly Singer is pedagoog, ontwikkelingspsycholoog en o.a. mede auteur van het boek 'Speels liefdevol en vakkundig en het Pedagogisch Kader kindcentra 0-4 jaar. In haar onderzoek kiest ze voor het perspectief van kinderen.

Spel is een recht voor kinderen. Spel geeft vrijheid om een eigen werkelijkheid te maken. De grenzen tussen spel en 'echt' zijn bij peuters en kleuters vaag en vloeïend. Humor en grappen van jonge kinderen zijn vaak gebaseerd op deze vloeïende overgangen. Conflicten worden soms zo opgelost. Bijvoorbeeld: drie 3-jarige kinderen, twee meisjes en een jongen, spelen samen op de buitenspeelplaats. Zegt een meisje tegen de jongen: Ga, ga en duwt hem weg. De jongen kijkt verbaasd en blijft staan. Ga, zegt het meisje. Nee, zegt de jongen. Nee, doet het meisje hem na. Nee, roept de jongen, nu luider. En binnen een minuut heeft zich een nee-needspel ontwikkeld, een soort sing-songspel, waar het tweede meisje ook aan meedoet. De kinderen hebben duidelijk plezier in het om beurten luid 'nee' roepen. Het conflict is spel geworden. Vrijheid, uitdaging en rust om te spelen is cruciaal en professionals verrijken het spel van kinderen door liedjes, kringspelen, verhalen, balspelen, bouwconstructies en doe-alsof spel te faciliteren! In het spel ligt het plezier en de vrijheid van het kind: de natuurlijke motivatie tot leren. Kortom, spel is een bron van leren en opvoeden en een basaal kenmerk van kwalitatief goede kindcentra!